

(daartoe dienden in de eerste plaats de z.g. Provinciale Voedselcommissarissen die in de landbouwstroken in elke plaats hun eigen vertegenwoordigers hadden: de Plaatselijke Bureauhouders)¹, maar het systeem werkte minder effectief dan bij de rijksbureaus voor handel en nijverheid het geval was.

Met dat al was de nieuwe opzet, van Hirschfeld uit gezien, in veel opzichten bevredigend: hij had het bedrijfsleven in vèrgaande mate ingeschakeld en een nieuwe organisatie opgericht die voorkwam dat de 'foute' Nederlandse Landstand zich reëel met de gang van zaken op het gebied van de voedselvoorziening bemoeien kon.² Uiteraard was dat van NSB-zijde doorzien en er werd in '41 en '42 dan ook enkele keren getracht, Hirschfeld als secretaris-generaal van landbouw en visserij door de NSB'er Roskam te vervangen, maar de *Reichskommissar* die Hirschfelds capaciteiten hogelijk waardeerde, was voor pressie in die richting ongevoelig. Onbevredigend voor Hirschfeld was de nieuwe opzet in zoverre dat zijn departement de agrarische hoofdbedrijfs- en bedrijfsschappen minder in de hand had dan de rijksbureaus voor handel en nijverheid; niet die rijksbureau was rechtstreeks contact mogelijk maar met de agrarische hoofdbedrijfs- en bedrijfsschappen niet: de verbindingen liepen via dat ene rijksbureau van Louwes. 'Ik heb Louwes', stelde Hirschfeld in april '45 op schrift,

'herhaaldelijk gewaarschuwd dat de bedrijfsschappen zich teveel vrijheden zouden veroorloven; in de praktijk zag ik er staatsorganen in die misbruik zouden maken van het idee dat zij het bedrijfsleven als zodanig representeerden, doch dat zij in feite toch niet konden vertegenwoordigen. Het rijksbureau voor de voedselvoorziening in oorlogstijd hield verder te weinig kritisch toezicht op de gestes der bedrijfsschappen. Daarop was de staf van het rijksbureau niet berekend. In dat opzicht was te veel om Louwes geconcentreerd. Louwes heeft wel de *feeling* voor de grote improvisatie op zijn gebied, doch de discipline in zijn organisatie is niet goed doorgevoerd. Met wensen van de centrale overheid werd derhalve niet voldoende rekening gehouden. De afdoening van veel zaken bleef liggen; het geheel was bovendien niet doorzichtig genoeg.'³

¹ Controle op de naleving der talloze geldende bepalingen werd ook uitgeoefend door de uit de jaren '30 daterende Centrale Crisis-Controle-Dienst (de CCCD) – men moet deze als een soort economisch politie-apparaat beshouwen. ² In maart '42, vijf maanden na de oprichting van de Nederlandse Landstand, voorkwam Hirschfeld dat de Landstand iets over de landbouw-coöperaties te zeggen zou krijgen door deze ook al weer onder een nieuw, aan hem ondergeschikt lichaam te plaatsen: de Nederlandse Coöperatieve Raad, die in de plaats kwam van de in '35 opgerichte Nationale Coöperatieve Raad. Wel kreeg Roskam toen de bevoegdheid, de 'voorzitter' (niet: 'leider') van het nieuwe lichaam te benoemen, maar deze was zodanig ingekapseld dat de coöperaties in feite van de Landstand maar weinig last kregen. ³ H. M. Hirschfeld: Dagboek, 16 april 1945.